

následkom migrácie Maďarov („Ungare“) z juž. Ruska do Dun. kotliny, Normanov zo severu do slovan. oblasti okolo stred. Dnepra, odkiaľ vyhnali dovtedy tu panujúcich Kozarov [t. j. v Popise „Chosirozi“, ktorí v dobe tejto nadvlády mali až 250 hrad. obcí, no potom („Caziri“) už len 100] a kde na nich utkvelo meno Ros-Rus (v Descriptiu „Ruzzi“), a následkom migrácie Pečenehov spoza dol. Dnepra až po východ. Karpaty.

Bavor. geograf po svoj Popis používal i staršie pramene, z doby pred touto veľkou migráciou, ale tesne pred ukončením svojho Descriptia zachytil ešte aj novú etnografickú a politickú situáciu, ktorá sa takrečeno pred jeho očami menila. Následkom toho niektoré, a to tie isté etniká zapísal i dvakrát, no i tak Descriptio civitatum et regionum ad septentrionalem plagam Danubii v podstate je hodnoverným dokumentom. Nazdávame sa, že sa nám tu podarilo niektoré, tie dosiaľ najzáhadnejšie zápisy správne osvetliť, ako Eptaradici, mená na -rozi, Osterabtrezi-Abodriti-Praedenecenti, Glopeani, Zuireani, Sittici, Neriuiani, Znetalici, Thafnezi, Talaminzi-Glomači, Lunsizi a Lupiglaa.

KAREL KUCHAR

PRVNÍ VOJENSKÉ MAPOVÁNÍ V NAŠICH ZEMÍCH

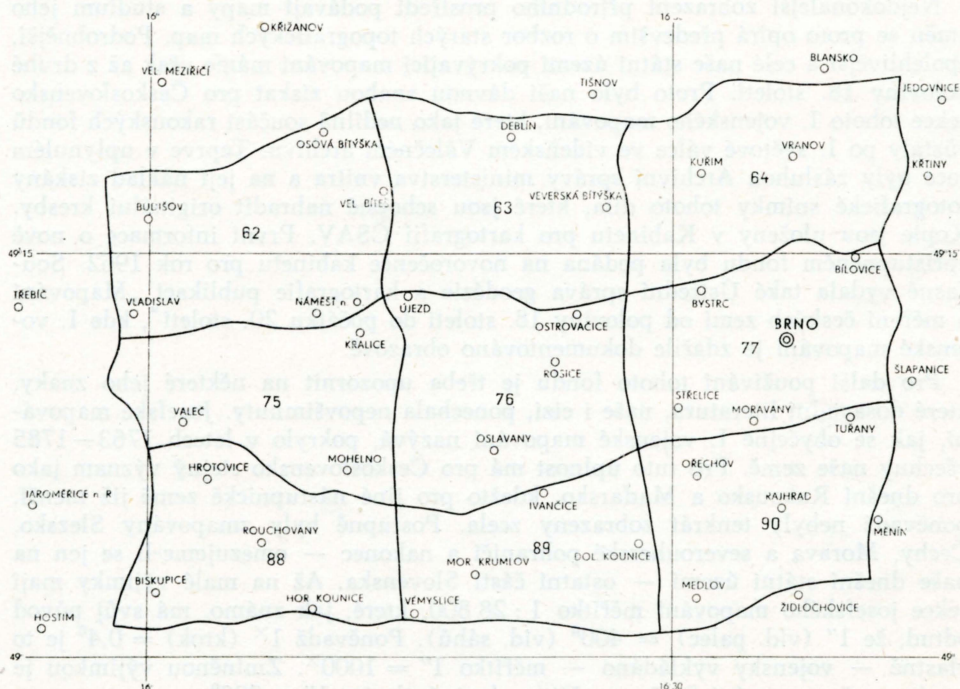
Nejdokonalejší zobrazení prírodného prostredia podávajú mapy a studium jeho zmien se proto opírá predevším o rozbor starých topografických map. Podrobnejší, spoľahlivejší a celé naše státné území pokrývajúci mapovani máme však až z druhej poloviny 18. storočia. Proto bylo naši dávnou snahou získat pro Československo sekce tohoto I. vojenského mapování, které jako nedílná součást rakouských fondů zůstaly po I. světové válce ve vídeňském Válečném archivu. Teprve v uplynulém roce byly zásluhou Archivní správy ministerstva vnitra a na její náklad získány fotografické snímky tohoto díla, které jsou schopné nahradit originální kresby. Kopie jsou uloženy v Kabinetu pro kartografii ČSAV. První informace o nově zpřístupněném fondu byla podána na novoročence kabinetu pro rok 1962. Současně vydala také Ústřední správa geodézie a kartografie publikaci „Mapování a měření českých zemí od poloviny 18. století do počátku 20. století“, kde I. vojenské mapování je zdařile dokumentováno obrazově.

Pro další používání tohoto fondu je třeba upozornit na některé jeho znaky, které dosavadní literatura, naše i cizí, ponechala nepovšimnuty. Josefské mapování, jak se obvykle I. vojenské mapování nazývá, pokrylo v letech 1763—1785 všechny naše země. Pro tuto úplnost má pro Československo stejný význam jako pro dnešní Rakousko a Maďarsko, kdežto pro jiné nástupnické země již menší, poněvadž nebyly tenkrát zobrazeny zcela. Postupně byly zmapovány Slezsko, Čechy, Morava a severouherské pohraničí a nakonec — omezujeme-li se jen na naše dnešní státní území — ostatní části Slovenska. Až na malé výjimky mají sekce josefského mapování měřítko 1 : 28 800, které, jak známo, má svůj původ odtud, že 1" (víd. palec) = 400⁰ (víd. sáhů). Poněvadž 1^x (krok) = 0,4⁰ je to vlastně — vojensky vykládáno — měřítko 1" = 1000^x. Zmíněnou výjimkou je u nás např. mapování Spiše v měřítku dvojnásobném 1" = 200⁰.

Josefské mapování nemělo geodetický podklad a opíralo se všude tam, kde takové mapy existovaly, o spolehlivé mapy starší nebo o mapy, které byly za spolehlivé považovány. Tam, kde nové mapování nebylo z vojenských důvodů zvláště potřebné a důvěryhodné mapy existovaly, nebyla taková území v této době ani mapována (např. Tyrolsko).

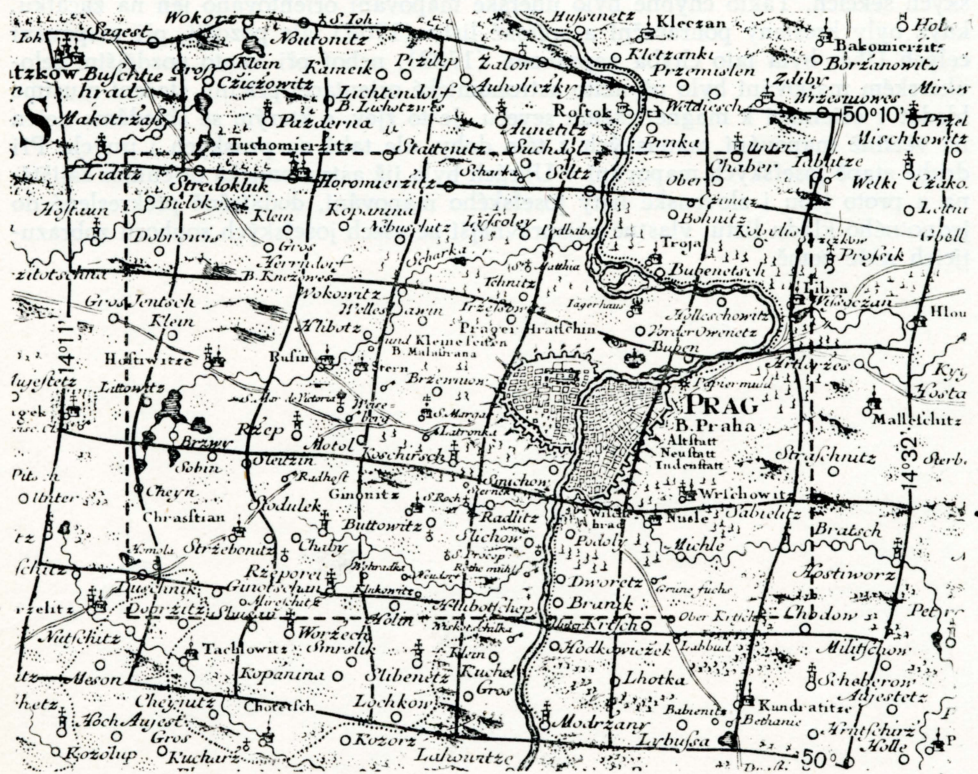
V první z mapovaných zemí (1763), ve Slezsku, byly podkladem nepochybně Wielandovy a Schubartovy mapy, ale o způsobu mapování ve Slezsku je známo málo — nepochybně již proto, že to byl samotný počátek utajovaného podniku. Josefské sekce mají jednotný formát $24'' \times 16''$ ($= 63 \times 42$ cm) a do těchto rámců je vkresleno obdélníkové území, jehož rozsah je ve Slezsku 3×2 slezské míle. Rakušaní brali slezskou míli v hodnotě $8000^{\times} = 3200^0$, ale na předloze byly od Wielanda zakresleny míle dlouhé 11 250 slezských loket. Slezská míle je tedy jednou (u Rakušanů) 6068 metrů, podruhé (u Wielanda) 6479 metrů; jinými slovy — do rámců josefských sekcí bylo vměstnáno území větší než mělo být, takže slezský soubor nemá měřítko $1 : 28\,800$, ale asi $1 : 30\,748$.

Něco podobného nastalo i u mapy Čech. Předlohou byla známá Müllerova mapa z r. 1720, na niž je jako délkové měřítko narýsována česká míle, totiž míle dlouhá 9,25 km. Když byly zakládány josefské sekce českého souboru, byla na Müllerovu mapu narýsována obdélníková síť o stranách $2 \times 1\frac{1}{3}$ české míle a tyto obdélníky byly zvětšeny na jednotný formát josefských sekcí $24'' \times 16''$, tj. čtyřiapůlkrát. Česká míle v rakouském vojenském pojetí měla však $12\,000^{\times} = 4\,800^0$; byla tedy kratší nežli skutečná česká míle (měla jen 9103 metry), takže opět bylo do menších rámců vkresleno větší území. Výsledek je ten, že sekce českého souboru josefského mapování mají měřítko $1 : 29\,200$.

Nejednotnost měřítek vojenských sekcí I. mapování nřcházíme i v jiných zemích. Soubory vznikaly v době, kdy v rakouských zemích se zaváděla vídeňská míra a této míře byly přizpůsobovány, zatímco všechny předchozí mapový materiál, tedy i předlohy I. vojenského mapování, používal domácí zemské míry. To přirozeně bylo značnou komplikací při sestavování josefských map.

Vedle uvedených zásadních znaků josefských sekcí, pokud jde o jejich měřítko, mění se v měřítko v jednotlivostech ještě podrobněji, poněvadž se do nich přenesly chyby předloh. Nesprávné polohy míst v předloze, třeba v Müllerově mapě, měly za následek, že délkové měřítko mezi kterýmikoli dvěma místy je jiné. Jako příklad volíme moravské sekce. Pro moravský soubor byla předlohou Müllerova mapa, rozumí se že zvětšená, domněle na měřítko 1 : 28 800. Není tomu tak přesně, poněvadž Müllerova mapa Moravy je ve směru rovnoběžek roztažena, a následkem toho je, že josefské sekce ve směru východ-západ mají na Moravě měřítko asi 1 : 27 690; v detailech je to však daleko horší. Vykreslíme-li si do moderní mapy území, které je zobrazeno na moravských sekcích (v připojeném obrázku je znázorněn rozsah 9 středomoravských sekcí), vidíme, že území josefských sekcí, přenesené do moderní mapy není obdélníkem, ale zprohýbaným čtyřúhelníkem. Z toho také vidíme, že měřítko uvnitř jednotlivých sekcí musí značně kolísat.

To, co jsem uvedl na střední Moravě v detailu, projevuje se i na celých souborech. Zakreslíme-li do moderní přehledné mapy, co je obsaženo na josefských sekcích, tj. sestrojíme-li klad listů I. vojenského mapování v moderní mapě, dostaneme zprohýbané čáry, ovšem ve srovnání se středomoravskou situací již generalizované. Potom také vidíme, že soubory spolu nesouvisí, nenavazují, jsou vůči sobě posunuty a stočeny. Za tohoto stavu věcí není divu, že z josefského mapování nemohla být sestrojena jednotná mapa monarchie.

Pro znázornění místních deformací můžeme použít také obráceného postupu, tj. do staré mapy vkreslit správný průběh poledníků a rovnoběžek. V připojeném vyobrazení je do výseku Müllerovy mapy Čech vkreslen rozsah pražské sekce I. vojenského mapování (čárkovaně) a průběh poledníků a rovnoběžek, rozumí se správných, nikoli Müllerových, mezi topografickým obsahem mapy (plně). Müllerova mapa by byla správná, kdyby obojí tyto čáry byly přímkové.

Na obou vyobrazeních vidíme nápadná stočení sekčních rámců vůči geografické síti. Je to následek toho, že již předlohy I. vojenského mapování nebyly správně orientovány. K témuž poznatku dojdeme, zakreslíme-li průběh poledníků a rovnoběžek po celé Müllerově mapě Čech nebo Moravy; celé tyto tzv. deformační sítě jsou stočeny doprava. Nejnápadněji je to vidět na starších mapováních severo-uherských. Na kladu listů spišských a sousedních listů haličských jsou sekční rámce zřetelně stočeny vůči poledníkům a rovnoběžkám.

Na závěr je třeba vysvětlit, proč se toto stočení neobjevuje na ostatních slovenských sekcích. Taktó chybně bylo uherské mapování orientováno jen na začátku, když byly kresleny pohraniční a spišské listy (1769), ale později, při mapování celých Uher byla tato chyba napravena (1782), neboť při tomto pozdějším celouherském mapování bylo už užito astronomické orientace; příčinu stočení musíme hledat v orientaci k magnetickému severu. Je to zjev, s kterým se shledáme nejen na většině mapování rakouských z této doby, ale také na pruských i jiných. Při druhé etapě josefských mapování v Uhrách byla již astronomická orientace zajištěna a proto jsou i slovenské listy josefského mapování, dodatečně překreslené do jednotného kladu listů, vlastně nejsprávnější ze všech josefských souborů zobrazujících naše země.